

lémát is. Folyamatban van a tantervek felülvizsgálása, és sok helyen már be is vezették az új tantárgyat, amely a diákok és az egyetemi hallgatók eszmei képzettségét hivatott elmélyíteni. A KSZ tagságának politikai felvilágosítására külön programok készülnek.

Ehhez a határozatott társadalmi akcióhoz kapcsolódik az újvidéki Forum könyvkiadó hasznos és időszerű kezdeményezése az *Önigazgatók iskolája* című sorozat megindítása is. A kiterjedelmű füzetekben a legjellegesebb jugoszláv politológusok adják közre rövid, tanulmányaikat egy-egy olyan kérdéstről, amely nap mint nap ott szerepel a különféle politikai testületek vitarendjén.

Az eddig megjelent füzetek szinte kivétel nélkül politikai gyakorlatunk és társadalmi rendszerünk legfontosabb alapfogalmait, intézményeit ismertetik. Minden nap beszélünk a szociális különbségekről, az önigazgatásról, hazánk külpolitikájáról, de vajmi kevesen tudnák közülünk szabatosan és röviden meghatározni a fogalmakat, amelyekkel körülírjuk ezeket a társadalmi jelenségeket. Nos, a kis füzetek éppen itt kíván-

nak segíteni: tömören tárgyalják a delegátusi rendszer mibenlétét, a rendszerünkben működő politikai szervezetek szerepét, a felszabadító háború forradalmi jellegének problémáit és még sok más időszerű politikai fogalmat. Ezek a rövid tanulmányok alapul szolgálhatnak a gyakorlati eszmei-politikai képzés megszervezéséhez, mégis hiba lenne elhallgatni egy fogyatékoságukat.

Túl bonyolult a tanulmányok nyelvezete. Az, akinek nem szakmája, bizonyára megküzködik majd a nehéz szövegekkel. A sorozaton most már nehéz lenne segíteni és ezért a kifogás szórszálhasogatásnak tűnhet. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy az eszmei-politikai képzés megszervezésének még csak az elején vagyunk, nem nehéz levonni a következtetést: a politikai ismeretterjesztő művek száma a jövőben tovább növekszik. Az újabb kiadások előkészítése közben több figyelmet kellene fordítani a sallangmentes, egyszerű stílus ápolására. Mert a nyelv a politikai ismeretterjesztésben is fegyver. Olyan eszköz, amelyet ha rosszul használunk, eszmék helyett unalmat és közönyt terjesztünk.

ÁGOSTON ANDRÁS

SÜRÍTETT VÁZLATOK

CSOORI SÁNDOR—KOSA FERENC: *Forradás.*
Magvető, Budapest, 1972.

Ezt a 220 oldalas könyvet csak azért nem olvastam el egy lélegzetre, mert az olvasáson kívül egyéb kötelezettségei is akadnak az embernek. Csóori Sándor és Kosa Ferenc közös műve olyan lebilincselő olvasmány, melyet csak nehéz szívvel lehet megszakítani. És ha a könyv három filmnovelláját írásom címében vázlatnak nevezem, az távolról sem jelent műfaji lebecsülést. Ellenkező-

leg. Egy jól sikerült vázlat, éppen úgy, mint a képzőművészeti alkotásoknál, az irodalom és a film találkozásának mezsgyéjén is sikerültebb lehet a befejezetnek tekintett műnél. Volt alkalmam látni és megcsodálni Goya és Rembrandt, sőt az akadémikus Munkácsy Mihály néhány laza ecsetvonással vászonra vetett elképzelését, és úgy éreztem, hogy ezek mindegyike legalább is

egyenértékű a később megalkotott, kitéljeseedett művel. Hiszen a vázlat nemcsak nagyolást, az elképzelt alkotás gyorsított rögzítését, de nagyobb szabadságot és emberközelséget is jelent. A mesterségbeli fogások, a spekulatív csiszolások tökélesíthetők, de ridegebbé, elidegenültté is tehetik a kész művet. Csoóri és Kósa természetesen a mai magyar filmművészet jól összehangolt ket-tősét alkotják, filmnovelláikból nem hiányozhat a mesterség ismerete, a drámai sűrítés és a gondolkodás kép általi kifejezésének csiszoltsága sem. Ebben pedig — mint a kiadó is megemlíti — a névtelen harmadik, Sára Sándor megbízható kamerájának hatása sem lebecsülendő.

Az általánosságokról most már a három filmnovellához kell visszatermünk. Amikor az olvasás befejez-tével becsuktam a könyvet és — mint minden jobb írás esetében — ezúttal is tovább éltem a könyv vilá-gát, cselekményét, életét, megdöb-benve észleltem, hogy hártelenében nem jut eszembe, a három közül melyik volt a második; az első az *Ítélet*, a harmadik a *Forradás* — és újra felnyitottam a könyvet, hogy megállapítsam: a második a *Nincs idő* címét kapta, tartalma pedig... hát erről később. Mosolyogtam ma-gamon, hogy akaratom ellenére bi-zonyos fokig máris meghoztam íté-letemet.

Milyen veszteség, hogy az *Ítélet* mint megvalósult filmalkotás nem jutott el hozzánk! Mennyire fájdal-mas, hogy a kommerszfilmek vértől átitatott és pornográfiától átha-tott áradata lesöpri mozivásznaink-ról az igazi értékeket. És ez az ál-lapot nemcsak a mozitermek tragé-dijája, hiszen az újonnan fölnevele-dett mozilátogató közönség művelő-dési igényét is csökkenti. Persze az *Ítélet* megfilmesített formájában — a kedvező külföldi kritikák ellené-re is — lehet sikerültebb, vagy gyengébb, mint a filmnovella.

Az *Ítélet* Dózsa Györgye önma-gáról vall, első személyben beszél. A szerzők ezáltal a legnehezebb fel-adataira vállalkoztak: a teljes azono-sulás feladatára. Ez a módszer si-kert, de bukást is eredményezhet. Csoórinak és Kósának sikerült el-képzéseiket megvalósítaniok. Az ő

Dózsa Györgyük, az ő jobbágyláza-dásuk minden eddigi ismert, e té-mára írt műre emlékeztet, de egyik-kel sem azonos. Kevesebbet mesél, mint Gergely Sándor hőmpölygő e-pikája, de tömörségében, embersé-gében és egyenes célratörésében mégis több és lenyűgözőbb nála. Ady költészete egy hiteles Dózsa-t palántált szívéukbe, a nagy költő a-zonban érzelmeinket korbácsolta fel. Az *Ítélet* az érzelmeiket ugyan nem hanyagolja el, de a kor dialektikus értelmezésével nagy lépést tesz elő-re, a huszadik század második felé-ben élő embernek beszí érthetővé Dózsa jellemét, harcának indítékait és értelmét. Aztán Illyés Gyula drá-májának emlékei is egészen frissen élnek bennünk. Van rokonság a két mű között? Föltétlenül. Lehet, hogy a filmben még több is felfedezhető. Hiszen mindkettőben elvetették a fekete-fehér árnyalatokat, a felüle-tes iparossablonokat. A hóhér nem-csak hóhér, a hős sem mándig hős, a jobbágy sem kizárólag halálmeg-vető lázadó. Mégis, az *Ítélet* közvet-lelenebb, meggyőzőbb és hitelesebb.

Egy nagy proletárművész, Der-kovits Gyula, aki József Attilához hasonlóan korát alaposan túlhalad-ta, álmodta meg talán ilyen erőtel-jesen Dózsaékat egy közismert linó-leummetszet-sorozatában. Az ő va-lószínűtlen kaszás parasztjai mezí-telen talpainak dübörgését, az ő Lá-zadójának lendületét, konokságát és szenvedését érzem legközelebbinek az *Ítélet*hez. Már több mint húsz esztendő múlt el azóta, hogy ez a sorozat lekerült lakásom faláról, de most, az *Ítélet* olvasása közben is-mét tisztán álnak előttem a fekete foltokba vésett markáns vonalak. Rokonlelkek a szerzők? Lehetséges, de ez a rokonság nemcsak szemlélet-ből fakad. Csoóri és Kósa kénytele-nek képekben gondolkozni, tehát képeket is írnak. A gondolatok, az emlékek, a cselekmény, a mozgás, az arckok, a környezet, de még a párbeszéd is a kép sűrűsítő köve-telményének vannak alávetve... Ezért a szerzők együttes munkájá-nak beérő gyümölcsként hull az *Ítélet* az olvasó asztalára.

Van egy Dózsa-szobrom. A mi Almási Gáborunk alkotása. Szándé-kosan nem soroltam az összehason-

lításakor említett nagy művek közé. De bevallom: az *Ítélet* olvasása után másként néz le rám ez az érdekes fej, és én sem tudok már a régi tekintettel felnézni rá...

A *Forradás*. Csaknem négy és fél századot ugrunk előre, s Csoóri és Kósa az ötvenhatos események Magyarországának tragikumába, annak kevésbé felderített titkaiba, mélységeibe sodorja az olvasót. Igyekezetiük szélben lobogó fátklyára emlékeztet, melynek fénye el kellene hogy oszlassa a sötét viharfelhőkkel terhes, csillagtalam éj homályát. A fátklya mégiscsak fátklya, nem reflektor, hol erőteljesen lobban fel lángja, hogy kitáruljon látásunk hatósugara, hol meg éppen csak pisálól a zúgó szélben és csupán orrunk előtt világít valamelyest.

Konkrét, ha nem is megtörtént események, erkölcsi, politikai és általános emberi vívódások filmszerűen pergő sorozata ez az írás. Az ellenforradalom egy véres epizódja szembeállít egymással két fiatalembert, akik egy vidékről származnak, soha semmi bajuk egymással nem volt és ugyanannak a kornak és világnak a neveltjei.

Egyiküket, Ihász Pétert ölelkezésből rázza fel az utcáról felhangzó fegyverropogás. Felöltözik, leszalad a térre, felcsíp egy géppisztolyos gyereket és kollégiumához siet... tehát egyetemi hallgató. A kollégium kapujánál egy induló teherautóba tuskolják, ahol ebédet is kap, mert nagyon »kajás«, aztán egy ismeretlen borkabátos ember parancsára a város bejáratánál vöröske-resztes autóból fegyvereket vesznek át... És most idekíváncsozik egy nagyon jellemző idézet:

»Ihász Péter odaórádalog a karszalagos, parancsnokféle férfihoz.

— És mondja csak... azt még valahogy értem, hogy idejöttünk... de ha itt... ki dönti el, hogy lőjünk, vagy ne?

A karszalagos ránéz Péterre:

— A helyzet!«

Később »rendet teremteni« szándékozó tisztek jönnek, akik felszóllítják a civileket, hogy menjenek haza, »hiszen statárium van«. A borkabátos vezető megöli a tiszteket,

de ő maga is halálos sebet kap. Akkor újabb katonai alakulat érkezik, és egy ezredes parancsot ad azoknak a kivégzésére, akiknél fegyvert találtak. A kivégző osztag élén a másik fiú, Bakos József áll.

Péternél nincs fegyver, nincs is a kivégzendők között, de a sortűz pillanatában közbeveti magát és találatok érik. Összerogy. Bakos József azt gondolja, hogy a fiú halott. Tászkáját magához veszi, és — amikor hazakerül — kissé elferdített beszámoló kíséretében átadja a szülőknek Pétert azonban megoperálják és életben marad. Elkor kezdődik a konfliktus.

Felsorakoznak a szülők, a szomszédok, egy szélmalomban tanázó művésznél összeverődött társaság tagjai, egy feszült légkörben zajló lakodalom résztvevői. Karhatalmisták az orgoványi hóhér, Francia Kis Mihály után kutatnak... Az értelmiségi társaság kiáltványt írat alá a művésszel és napi politikáról vitatkozik. Kádár János nevét is említik, mégpedig igen meghatározott módon, mert ő »saját bőrén tapasztalta, mit jelentettek Rákosi börtönei.«

Tehát nagyon is e földi, életbe vágó kérdésekről esik szó ebben az írásban. Csak éppen a két főhős körül marad minden homályos. Az ő viszonyuk — újabb találkozásuk előtt és egy drámai találkozás után is — rendezetlen. A dolgok odáig fajulnak, hogy Bakos József — az, aki lőtt — önmaga elől menekülve nyugatra szökik. Péter utánamegy, hogy végre tisztázza a helyzetet; kutat, nyomoz, míg valahol egy párizsi utcában véletlenül rá nem talál. Bakos téves helyzetfelmérése folytán összeverekednek és egy rendőrségi őrszobában találják meg végre egymást...

Igen, a Dózsa-lázadásnak távlatá van, a Dózsa-lázadás a történelem egy darabja. Szabadabban szárnyalhat az író fantáziája, az azonosulás feladata is elérhetőbb. De ötvenhat még ott él az emberek tudatában, érzelmében. A szerzők is átélhették minden mozzanatát. És ezért nehéz a feltárás, a szókimondás. Így Csoóri és Kósa bizarr, különös és kivételes helyzeteket igyekeznek teremteni.

A cselekmény legelején a földön szeretkezik Péter... később ágyban... aztán újra ágyban, majd báránybőrön. Nem világos, hogy a szerzők a dráma feszültségét akarják-e levezetni ezekkel a jelenetekkel, vagy praktikus célok vezérik őket. Mert a második szeretkezés alkalmával Éva, Péter szerelme felfedezi a fiú vallán éktelenkedő forradást. A harmadiknál viszont közli, hogy igenis tudja, mitől származnak azok a forradások. »Úgy tudom, hogy téged meglóttak« — mondja szorongva.

Tehát a testi forradás oka tisztázódik előtte, de az olvasó csak egy keménykötésű fiatalember virtusának következményeként könyvelheti el az országúti lövöldözésben vállalt szerepét.

A novellában két világnézet nélküli fiatal csap össze. Nem tudni, miért. Mindketten csak tehetetlen, a helyzet által felhasználhatóvá vált eszközök. Az íróknak van állásfoglalásuk. A hősöknek nincs. Igaz hogy hús-vér emberek, mégis tisztázatlan marad, hogy miért éppen ők az ötvenhatos hősök.

Csoóri Sándor és Kósa Ferenc néhány filmjükben nem bizonytalan fényű, imbolygó fátylát tartottak kezükben. A *Forradást* már nem láthatjuk oly tisztán, mint ahogyan azt Éva Iház Péter meztelen vállán felfedezte...

Végül, a már jelzett okokból rendhagyóan, a kötet második novelláját, a *Nincs időt* említjük. Fejgyencek, politikai és »közbüntényes«

elítéltek sorsából meríti témáját ez az írás. Természetes hát, hogy e sorok írója, aki maga is »belülről« ismerte meg a két szomszédos ország tucatnyi börtönét, különös érdeklődéssel merült olvasásába. Az indulás sokat ígérő: három, több napja éhségstrájkot folytató kommunista cellájába egy közönséges bűnözőt helyeznek el, aki — többszöri gyomoroperációja miatt — kis adagokban, egész nap rágcsgálja a rabkosztot és ezzel kihívja a legyengült sztrájkoló haragját. Milyen érdekes téma! Egy filmnovellába zsúfolni a három éhező testi-lelki vívódását és ugyanakkor feltárni a negyedik, lényegében ártatlan ember abszurd helyzetét... de hiszen ez nem olvasásra szánt novella, hanem filmváltozat, egy jövendő játékfilm nyersanyagja. Egy filmhez úgy látszik, sokkal több kell, mint élethalálharc, egy csoport vergődésének leírása. Így a novella lépésről lépésre távolodik a kezdetben felvetett kérdéstől és érdekesnek tartott jelenetekkel, képekkel, jellemekkel és cselekménnyel hígítja fel a jobb sorsra érdemes, helyenként igazi drámaisággal izzó írást. Az egyik politikai fogoly mártírhalálának megrázó rajza elhalványul, elsikkad, a kísérő cselekmények tengernyi bizarrságába fullad.

Talán ezért történhetett meg, hogy oly gyorsan elmosódott bennem a nagyon rokonszenvesen induló filmvázlat emléke.

A kötet igazi, nagy értéke tehát az *Ítélet* marad!

GAJDOS TIBOR